

Semiotica Agriensis 10.

A TEST SZEMIOTIKÁJA
TESTJELEK A MINDENNAPOKBAN
ÉS A MŰVÉSZETBEN

Szerkesztette:
Balázs Géza

Magyar Szemiotikai Társaság
Budapest, 2013

Semiotica Agriensis 10.

A TEST SZEMIOTIKÁJA

TESTJELEK A MINDÉNNAPOKBAN ÉS A MŰVÉSZETBEN

A kötet a 2012. szeptember 28–30. között megrendezett egri szemiotikai konferencia előadásainak válogatott anyagát tartalmazza.

Szerkesztette: Balázs Géza

A szerkesztő munkatársa: Pölcz Ádám

Lektorálta: Dede Éva és Pölcz Ádám

© Magyar Szemiotikai Társaság, szerkesztők, szerzők

Felelős kiadó: a Magyar Szemiotikai Társaság elnöke

ISSN 1418-253X

ISBN 978-963-88749-6-2

Minden jog fenntartva, beleértve a sokszorosítást, a rádió- és televízió-előadást, internetes közzétételt, a nyilvános előadást, valamint a fordítás jogát az egyes fejezeteket illetően is.

A konferencia megszervezését és a kötet megjelenését támogatta:

Dobó István Vármúzeum, Eger

Eszterházy Károly Főiskola Alkalmazott Kommunikációtudományi Kutatócsoport, Eger

Inter Kultúra-, Nyelv- és Médiakutató Központ Nonprofit Kft., Budapest

Magyar Nyelvstratégiai Kutatócsoport, Budapest

Magyar Nyelvi Szolgáltató Iroda, Budapest (www.e-nyelv.hu)

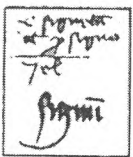
Magyar Szemiotikai Társaság, Budapest (www.szemiotika.hu)

Magyar Szemiotikai Társaság kommunikációtudományi szekciója, Eger

Tipográfia, tördelés: Fancsek Krisztina

Nyomdai munkák: Robinco nyomda

E-mail: nyomda@robinco.hu

Kiadja:

Magyar Szemiotikai Társaság

1088 Budapest,

Múzeum krt. 6–8. fszt. 19.

Honlap: www.szemiotika.hu

A könyvsorozat és a kötet megvásárolható:

Magyar Nyelvi Szolgáltató Iroda

1148 Budapest,

Örs vezér tér 11. fszt. 1

Telefon: 30-318-9666

E-mail: iroda@e-nyelv.hu

Tartalom

Bevezető

Balázs Géza: Napfényes szemiotika.

Visszatekintés a Semiotica Agriensis egy évtizedére 9

A testszemiotika elmélete

Voigt Vilmos: A test felé fordulás.

Hoc est corpus – nem hókuszpókusz 21

Kapitány Ágnes – Kapitány Gábor: Archaikus tudatformák

és testképek a mai magyar társadalomban 27

Balázs Géza: Az emberi test mint jelhordozó 59

A test nyelvi-szemiotikai értelmezései

Bencze Lóránt: A testhez kapcsolódó jelek politikai, jogi megítélése,

értelmezése 75

Bauko János: A testi tulajdonságokra utaló személynevek szemiotikája 81

Büky László: Testrészek kontingenciái és értékállapotaik

Füst Milán költői nyelvén 93

Veszprémi Eszter: A testrészek megnevezései Zilahy Lajos

Halálos tavasz című regényében 113

Testjelek a mindennapokban, művészetekben

Tokaji Ildikó: A kommunikatív test, avagy mit jelez a testünk 125

Bednatics Gábor: Szobor, kép, költészet.

A test esztétista jelkarakteréről 131

Németh Zoltán: A torz test mint műalkotás 139

Schirm Anita: A test nyelvi megjelenései a televízióreklámokban 144

Szirmai Éva: A város teste. Az orosz avantgárd városképe 152

Veszelszki Ágnes: A test vizuális reprezentációja a közösségi oldalakon 162

A test reprezentációi

Propszt Eszter: Ha a szöveg testté lesz – Reprezentáció

Hajdu Szabolcs „Bibliothèque Pascal”-jában 181

Újvári Edit: Test-oppozíció az *Isenheimeri oltár* táblaképein 187

H. Szilasi Ágota: A kondástól a hajléktalanig.

Az emberi figura szerepe Földi Péter jelértékű festészetében 200

Nagy Csilla: Test, idegenség, metamorfózis. Jan Švankmajer:

A párbeszéd lehetőségei című gyurmaanimációs filmjében 211

elé a szekuláris, liberális államban is, hogy használják vallásos nyelvüket és vallásuknak megfelelő érveiket. A liberális állam természetesen összeegyeztethetetlen a vallásos fundamentalizmussal. Ám „az elvilágiasodás által adott válasz elégtelen”. Habermas kritizálja mind a körülmetélés (németországi) bírósági betiltását, mind pedig azt a tendenciát, hogy nem veszik komolyan a vallásos érvelést, és úgy kezelik a hívő embereket, mint eszetleneket vagy mint múltbéli kövületeket. Ez „a szekularizált államhatalomnak egyoldalúan szekuláris változata, amelyik hamis frontokat nyit”. A többségi kultúrának nem szabad „fogva tartani tagjait egyetlen főáramlat bárgyú elképzeléseiben, amelyik az ország politikai kultúráját egyedüli hatalomértelmezéshez köti.” Ne zárjuk ki eleve, hogy a merev, manapság sokaknak érthetetlen vallásos nyelv mögött olyan „kiszorított felismerések” és „lehetséges igazságtartalmak” rejtőzzenek, amelyeken átsiklik a pusztán szekulárisan gondolkodó nyilvánosság. Másrésről a hívők feladata, hogy fordítói munkát végezzenek, és a szakrálist ma is érhetően meg-szövegezzék. Ismét és ismét „filozófiai fogalomszűrőn” kell újólágt átöntené a vallási hagyomány tartalmát, még akkor is, ha ez nem mindig zökkenőmentes. A modern szekuláris állam legfontosabb törekvése legyen, hogy minden polgára „a saját hitéből kiindulva alapozza meg a demokráciának és a jogállamnak mindenkor érvényes, egyedül az értelemre támaszkodó alapelveit, és hogy ezeket mint modult bele tudja illeszteni vallásos háttérmeggyőződésének kontextusába” (Neue Zürcher Zeitung). Ez azonban kudarcra van ítélve, ha a vallásos magatartást és a vallásos érveket eleve lekicsinyli. Csébfalvi Károly matematikussal mindezt már 1992-ben úgy fogalmaztuk meg, hogy „a hit oldalvilágítás, amelyben az általános emberi értékek a hívőknek még fényesebben, mintegy természetfölötti fényben ragyognak. Ez a világítás az értékeket ugyanakkor biztonsággal, éles határokkal látja el és meg is védelmezi”.

Következtetés

A jeladás-jelvétele értelmezésében alapvető a körülményekre, főként a történeti, földrajzi, társadalmi, kulturális és gazdasági mozzanatokra való gondos odafigyelés. Ezek a körülmények, úgy tűnik, fontosabbak, mint maga az érzékelhető jel jelentése. Nem állítom, hogyha ezekre gondosabban odafigyelünk megszűnnek a konfliktusok, gyilkosságok, háborúk, de biztosan csökkennének, elviselhető fokra visszaszorulnának.

Bauko János

A testi tulajdonságokra utaló személynevek szemiotikája¹

A társadalomban minden embert személynévvel azonosítunk. A legrégebbi személynevek közszavakból származnak és mindig valamilyen utalást találunk bennük első tulajdonosukra. Az első magyar személynevek a 9. századból maradtak fenn. Ekkor minden személy csak egy nevet viselt. A személynév szoros kapcsolatban állt a név viselőjének testi vagy lelki tulajdonságával. A névadásnak bizonyára ez a legősibb módja. Az egyelemű névhasználat idején (ez a mai ragadványnév-használatnál is megfigyelhető) a személynevek az egyén halála után nem öröklődtek, sőt az egyén élete során megváltozhattak: ha a személy új életkörülmények közé került, könnyen új nevet kaphatott a közösség névadási szokásainak megfelelően.

Az Árpád-kori közzói eredetű nevek között szép számmal találhatunk tulajdonságra utaló neveket. Pais Dezső *Régi személyneveink jelentéstana* (Pais 1921–1922) című tanulmányában 11–14. századi neveket (vö. Fehértói 2004) sorol fel. A testi tulajdonságokra utaló neveket a következőképpen csoportosítja: 1. A testalkatra és a szervezet általános milyenségére vonatkozó kifejezések: pl. *Küsid* (kicsi), *Nagy*, *Nagyod*, *Erő*, *Erős*, *Gyenge*. 2. Az egyes testrészekről vett nevek: *Főd* (fejecske), *Szem*, *Szemes*, *Füles*, *Szakál*. 3. A haj- és bőrszínről vett nevek: *Fekete*, *Kese*, *Szőke*, *Vörös*, *Fehér*. 4. Az egyes testrészekben jelentkező fogyatkozásokról vett nevek: *Vak*, *Süket*, *Finta* (fitos orrú), *Csorba* (foghiányos), *Balog* (balkezes). 5. A fajfenntartással, különösen pedig a nőnél az anyasággal kapcsolatos tulajdonságokról vett nevek: *Emlő* (szoptató), *Eldelmes* (sokat szülő), *Meddő*, *Nemző*. 6. Az életkorra utaló nevek: *Hős* (fiatal), *Legény*, *Vén*.

A névviselő testi tulajdonsága gyakran motiválta a család- és ragadványnevek keletkezését. A név öröklődése után többnyire megszűnt a név és viselője közti szoros kapcsolat, nem jellemezte már a leszármazottakat.

Az egyes családnevek keletkezését a következő testrészek, testi tulajdonságok feltűnő volta eredményezte (lásd F. Láncz 2011): fej (pl. *Nagyfejű*), haj (*Ősz*), szem (*Fényesszemű*), fül (*Siket*), orr (*Fitos*), száj (*Nyúlajakú*), fog (*Nagyfogú*),

¹ A tanulmány a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült.

arcszörzet (*Bajusz*), nyak (*Nyakatlan*), váll (*Vállas*), mell (*Csöcsös*), hát (*Pípos*), kéz (*Csonka*), ujj (*Hatujjú*), köröm (*Körmös*), far (*Hétséggű*), comb (*Combos*), láb (*Falábú*), térd (*Térdes*), boka (*Bokás*), talp (*Talpas*), bőr (*Ragya*). A feltűnő testrészre utaló Nagy- előtagú családneveknek egész sorát említhetjük: *Nagybajuszú*, *Nagyfejű*, *Nagyfogú*, *Nagyhajú*, *Nagyhasú*, *Nagykezű*, *Nagylábú*, *Nagyorru*, *Nagyszájú*, *Nagyszakállú*, *Nagyszemű*. A testi tulajdonságra utaló szinonim családnevek utalhatnak kövérségre (*Duca*, *Duci*, *Dusza*, *Gombóc*, *Gömböc*, *Gönde*, *Hájas*, *Hízó*, *Köpcös*, *Kövér*, *Nagyhasú*, *Pofók*, *Pohos*, *Potroh*, *Potrobos*, *Sűrű*, *Széles*, *Temérdek*, *Terepély*, *Tüdős*, *Vastag*, *Zsíros*, *Zsufá*); sovány testalkatra (*Aszalt*, *Aszott*, *Fonnyadt*, *Gerebes*, *Görbes*, *Gyenge*, *Keskeny*, *Lapos*, *Posza*, *Sovány*, *Vékony*); alacsony termetre (*Apró*, *Kicsi*, *Kicsid*, *Kicsiny*, *Kis*, *Parányi*, *Picorka*, *Rövid*, *Törpe*); magas termetre (*Hosszú*, *Magas*, *Nagy*, *Óriás*, *Öles*, *Sudár*, *Szál*, *Tornyos*); haj-, szem- vagy bőrszínre (*Barna*, *Fakó*, *Fehér*, *Fekete*, *Füstös*, *Kék*, *Kékes*, *Ősz*, *Őszes*, *Piros*, *Piroska*, *Sárga*, *Sárbajú*, *Szőke*, *Szöszke*, *Veres*, *Vörös*, *Zöld*) stb. (vö. Farkas 2009; N. Fodor 2010; Hajdú 2010; Kázmér 1993; Slíz 2011). Az antonim családnevek utalhatnak a testi tulajdonság meglétére vagy hiányára: *Hajas*, *Nagyhajú* – *Kopasz*, *Tar*; *Füles* – *Fületlen*; *Nagyorru*, *Orros* – *Orrotlan*; *Nagyszakállú*, *Szakállas* – *Szakállatlan*; *Lábas* – *Lábatlan* stb. A testi tulajdonságra vonatkozó családnevek között vannak nagyon gyakoriak (*Balog*, *Fehér*, *Fekete*, *Kis*, *Nagy* stb.), mások pedig ritkán fordulnak elő (*Fakó*, *Fitos*, *Görbe*, *Kese*, *Potrobos*, *Vak* stb.).

A ragadványnevek keletkezésénél gyakori névadási indíték a testi tulajdonság. Néhány történelmi személy is viselt testi tulajdonságra utaló ragadványnevet (lásd Balázs 2001). Mehmed nógrádi bég a vaskvári béke (1664) után sem szünetelő végvári csatározások egyikében vesztette el a bal kezét, ettől fogva a magyarok *Csonka bégnek* nevezték. I. Ferdinánd (1503–1564) királyt nagy, horgas orra miatt *Fitos Pelbártnak* nevezte el Pekry Lajos 1537-ben, egy lakomán. Amikor eljutott a név Ferdinánd fülébe, a gúnyolódás miatt bosszút állt. Elfogatta Pekryt és börtönbe vettette. A magyar országgyűlés több ízben is kérte szabadon bocsátását, de Ferdinánd csak nyolc év múlva kegyelmezett meg. A katonák egykori bálványa, Horvátország és Szlavónia valamikori bánja a fogásból félig vakon, megtörve tért haza. I. Lipót (1640–1705) azért érdemelte ki a *Teveszájú Lipót* ragadványnevet, mert örökölte Habsburg ősei jellegzetes előreugró, duzzadt alsó ajkát, amely annyira nagyra nőtt, hogy kortársai csak e néven gúnyolták őt. Báthori István erdélyi fejedelemnek olyan nagyra nőtt a lába, hogy egyes kortársai *Nagylábú Báthorként* emlegették.

A hivatalos dokumentumokban is szerepelhetnek testi tulajdonságra vonatkozó ragadványnevek. A 2010-es magyarországi önkormányzati választások során néhány cigány kisebbségi önkormányzati jelölt a család- és keresztnév mellett a testi tulajdonságra utaló ragadványnevet is feltüntette a választólistán:

Óvári Tibor *Apróka* (Bükkösd), id. Orsós János *Bajsz* (Mánfa), Budai Gyula *Fogi* (Aszaló), Baranyi Attila *Kopasz* (Hatvan), Bangó Károly *Picur* (Tarnaörs), Orsós József *Füles* (Jákó), Orsós Sándor *Törpe* (Rinyabesenyő), Ifj. Berki Elemér *Dagi* (Paks) stb. (bővebben lásd Bauko 2011).

Testi tulajdonságra utaló nevekkal a szépirodalomban is találkozhatunk. Lásunk néhány idézetet, melyben beszélő/leíró nevek vannak! Gárdonyi Géza *Egri csillagok* című művében írja: „A tisztjeiket is csak a maguk dandárában ismerik név szerint. De ez a név is nem a tisztké, hanem maguk csinálják. Ha például nagy orrú a tiszt, akár Ahmed annak a neve, akár Hasszán, azt ők maguk között *Nagyorrunak* vagy *Elefántnak* hívják. Ha veres hajú, akkor *Mókus* a neve, vagy *Vörösréz*. Ha sovány és hosszú lábú, *Gólyának* mondják. És másféleképpen. Mindenkinek az a neve ottan, amiről esetleg legkönnyebben megismerhetők. Egy tisztjüknek *Böffencs* a neve, mert böfögve beszél.” Arany János *Bajusz* című művében olvashatjuk: „Se bajusza, se szakáll, egy szőr szála sem volt neki, annál fogva helységében nem is hitták egyéb néven: *Kopaszszájú* Szűcs György bátya, ez volt az ő titulája [...] Szűcs György falujában könnyű volt eligazodni: mivel ottan minden ember névhez jutott olcsó szerrel azon felül, mit az apja adott neki, meg a papja.” Remenyik Zsigmond *Por és hamu* című művében egy testi tulajdonságra utaló ragadványnév (*Pisze úr*) használatáról, keletkezéséről, a névviselő név iránti attitűdjéről ír: „[...] Rendes polgári néven úgy nevezték ugyanis ezt a *Pisze urat*, hogy Kollár Károly, vagy közvetlenebbül valamivel Kollár Karcsi, de tekintettel arra a körülményre, hogy sovány testű, sovány arcú ember léteire hatalmas, nagy orra volt, még serdülőkorában, de az is lehet, hogy gyermekkorában elnevezték *Piszenek*, ami a valóságban azután már úgy is illett hozzá, hogy jobbat nem is lehetett volna kitalálni! És ami a legérdekesebb, vállalta is ezt a ragadványnevet, ami barátok között természetesen úgy hangzott, hogy *Pisze*, míg az idegenek, távolabbi ismerősök, alábbvaló népek és egyáltalán a kompánián kívül esők hozzátették még tisztelettel az „úr”-at, így azután kinek *Pisze* volt, kinek *Pisze úr*, már aszerint hogy mit diktált a tisztesség ilyen esetben! Akadtak, de még az urak között is akadtak, akik nem is tudták a tisztességes nevét, akik azután, ha kiderült a valóság, bocsánatot kértek. Ilyenkor *Pisze úr* még azt mondotta, hogy nincs ezen semmi szégyellnivaló [...]”

A mesei beszélő ragadványnevek (lásd Bauko 2005) a következő testi tulajdonságokra utalhatnak: termet (*Araszos Tóbiás*, *Bakarasztnyi*, *Borszem Jankó*, *Borszemvitéz*, *Hüvelyk Matyi*, *Hüvelyk-picz*, *Kökény Matyi*, *Köles Jankó*, *Tücsök*), fej (*Kutyafejű*, *Ólomfejűbarát*), arc (*Tüskés Kat*), szem (*Kutyaszörmű Jankó*), orr (*Nagyorru vitéz*, *Nagyóribarát*, *Vasorru bába*), száj (*Málészáj*), szakáll (*Hétszín Szakállú*, *Hosszúszakállú király*, *Nagyszakállas-kisember*), fül (*Nagyfülü*), haj (*Aranyhajú gyerekek*, *Barna Jóska*, *Fekete Bözsike*, *Hajas Palkó*, *Szegfűhajú János*, *Zöldhajú Marcella*),

fog (*Huszonnégyfogú, Vaszfogú bába*), láb (*Hosszulábú, Nyakigláb*), szépség/csúnyaság (*Szép Ilona, Cifra Marinka, Csinos Agrágyi, Csinosomdrága, Hétszépességű királykisasszony, Tündérszép Ilona, Világszép Nádszál kisasszony, Csunya Zsuzsi, Világszűf leány*), kövérség (*Csupaháj*), erő (*Erősmindaszél, Erősmindavas, Nagyerejű, Vas Laci*), testi fogyatékoság (*Csonka pajtás, Sánta pajtás*) stb.

A ragadványnevek névadás indítéka szerinti csoportosításánál minden vonatkozó tanulmányban szép számmal találhatunk testi tulajdonságokra vonatkozó neveket. 1902-ben Kertész Manó *A magyar gúnynevekről* című cikkében a Magyar Nyelvőrben megjelent adattárak alapján a korpuszt a névadás „forrása” szerint rendszerezi, s elsőként a testi tulajdonságokra utaló ragadványnevek csoportját tünteti fel, amelyen belül a következő kategóriákat különbözteti meg: I. Testi tulajdonság: 1. Nagyság, termet, erő (pl. *Hosszú*), 2. Valamely tulajdonságosan fejlett testrész, vagy testi hiba (*Pupos kapitány*), 3. A járás módja (*Futlik, Futlikné*), 4. Beszédhibák (*Nyekege*), 5. Szépség, szín (*Szásszorszép*), 6. Ruházat (*Nyakignadrág*). A testi tulajdonságokra utaló ragadványnevekkel egyes szerzők önálló tanulmányban foglalkoznak (lásd Bachát 1972; Bíró 2001).

A *Ragadványnév-vizsgálatok kétnyelvű környezetben* című monográfiámban (a Révkomáromi járásba tartozó) négy szlovákiai magyar település (Búcs, Dunamocs, Hetény, Izsa) ragadványnév-használatát vizsgáltam (lásd Bauko 2009). A 2167 élőnyelvben használatos ragadványnév közül 527 keletkezett a testi tulajdonság alapján (megoszlásukat lásd az 1. táblázatban), ami a teljes névanyag 24,3%-át tette ki. A felnőttek között 1299 ragadványnevet gyűjtöttem össze. A leggazdagabb csoportot a testi tulajdonságra utaló ragadványnevek alkotják (327; 25,17%). Ezen belül a legtöbb ragadványnév keletkezését az egyén testalkata, termete (alacsony, magas, kövér, sovány) motiválja. A beszédhibára, nyelvbottlásra, hibásan ejtett szóra utaló csoport is nagyszámú, s ezt követik számban a feltűnő testrészre (arc, szem, fül, orr stb.) vonatkozó ragadványnevek. A testi tulajdonságra utaló nevek csoportja Kalotaszegen a második, Göcsej és Hetés területén a harmadik legfrekvenciáltabb névadási indíték (vö. B. Gergely 1977; Ördög 1973). A négy szlovákiai magyar kutatóponton 868 diákragadványnév gyűlt össze. A leggyakoribb névadási motívum a diákok család-, kereszt- és becenevével kapcsolatos (372; 42,86%). A második helyen a testi tulajdonságra utaló ragadványnevek állnak (200; 23,04%), ezen belül a legnépesebb csoportot a testalkatra, termetre vonatkozók alkotják.

A négy szlovákiai magyar településen a felnőttek (= F) és diákok (= D) körében használatos testi tulajdonságokra utaló ragadványneveket a következőkben sorolom fel:

1. Szépségre, csúnyaságra vonatkozók (23):

F (9): *Aranyos, Banyamancs, Bubu, Csinos, Madam, Mэгész, Szásszorszép, Ufó* (UFO – angol *unidentified flying object* „azonosítatlan repülő tárgy”), *Übrühü*,

D (14): *Betti a csúnya lány, Dove testápoló, Hamupipőke, Kígyóbűvölő, Kígyóidomár, Majom 1, Majom 2, Múmia, Opica* (szlk. *opica* „majom”), *Szép Róza, Szívütrő, Ufó, Ubu, Zombi*.

2. Testalkatra, termetre vonatkozók (168):

– alacsony termet (65):

F (38): *Bigyó, Böcök, Bütyök* (2x), *Csöpi, Csüttüng* (apró), *Günyű* (kis termetű), *Gyugó* (dugó), *Ityiripityiri, Kerti Törpe, Kis* (5x), *Kis Kocka, Kistűk, Minike, Müttyür, Öreg Müttyür, Nilsz* (kicsi, mint Nilsz Holgersson a mesehős), *Pici* (2x), *Picur, Pingyúr, Pirci, Pocik* (2x), *Sujok* (sulyok „valaminek a földre verésére, zúzására használt nyeles bunkó”), *Tetű* (2x), *Törpe* (3x), *Törpilla, Tücsi, Tücsök, Vacak*,

D (27): *Bogyeszó, Bogyó jány, Coli, Colkó-Milkó, Csibe, Csücsi* (csücske), *Egérke, Kerti Törpe, Kicsi, Kis Búcsi* (a második névelem a névvisező családneve), *Kis Törpe, Kis Törpetyűk, Morzsa, Palotapincsi, Pempörész* (a Pampers márkanév alapján), *Picur, Pocik, Tökmag, Töporlyú, Töpszli, Törpe* (2x), *Törpi, Törpilla, Tücsi, Zsebi, Zümzüm*,

– magas termet (14):

F (11): *Colos, Fejes, Gúnár, Hosszú, Nagy* (5x), *Öreg Gulivér, Óriás*,

D (3): *David Hasselhoff* (magas, mint a színész), *King-Kong, Létra*,

– sovány testalkat (30):

F (20): *Benge* (szőlőbenge „kis szőlőfürt”), *Cérna, Cini* (cingár), *Csádé* (vize-nyős helyen termő fűfélé), *Csonti, Csontos, Csupas, Fékiló, Gyufa, Hérnyó, Húszkilós, Kukac, Kurta úr, Madzag, Nyegle, Pille, Pöhbő* (pohelykönnyű), *Silány, Szúnyog* (2x),

D (10): *Csonti, Csontkollektió, Csuklesz, Deszka, Gebe* (2x), *Gereble* (a gereblye szó nyelvjárási depalatizált alakváltozata), *Gilisztá, Nokedli, Ticsinké* (szlk. *tyčinky* „ropi”),

– kövér testalkat (59):

F (20): *Bábi, Basa, Buc, Démon* (demizson), *Dugó* (2x), *Dundi, Dundus, Duzma, Fékiló, Gombóc, Gömbi, Hájas, Hattojás, Husi, Mackó, Mézga Géza* (erősebb testalkatú, mint a mesehős), *Pocok* (pocak), *Sunka* (szlk. *šunka* „sonka”), *Vastag, Viziló*,

D (39): *Coca, Dadzi, Dagadt, Dagi* (3x), *Duci, Dugattyú, Dugi, Dundi, Dundika, Édes Dundi Valentina, Golyó, Gömbi* (3x), *Gömböc, Hájas, Hurka, Husi, Kistebén, Knédli, Kocsonya, Konzervdoboz, Lufi, Maci, Mackó, Mag, Mazsola, Medve* (2x), *Mú, Spekacski* (szlk. *špekačky* „krinolin”), *Sunka* (2x), *Tebénsegg, Terminátor Szalonna, Tönyó* (a Homok titkai c. film főhőse, zömök gyerek), *Zsíros Bődön*.

3. Testi erőre, illetve gyengeségre vonatkozók (10):

F (4): *Csontos, Lufi, Panel, Szívós*,

D (6): *Csinka* (szlk. *činka* „súlyzó”), *Roki 8* (izmos, erős fiú, mint a filmhős Sylvester Stallone, aki Rocky néven is ismert a hasonló című filmből), *Schwarzenegger* (mindig edzésre jár, olyan akar lenni, mint az ismert testépítő), *Szimba* (erős, mint a mesében szereplő oroszlán), *Terminátor*, *Vasgyűrű*.

4. Testtartásra, mozgásra, járásmódra vonatkozók (33):

F (20): *Böcci* (böcögve, döcögve járt), *Csiga*, *Csira* (nőies járás miatt), *Csiszi* (csoszog), *Csosz*, *Fucika* (futkározik), *Futyl* (fut el), *Gubra* (egy futballjátékos után), *Gyorsan*, *Hama* (hamar „gyors járás”), *Hegyész*, *Hetyke* (legényes, feszes járásmód), *Kutya*, *Lótifuti*, *Motoregér*, *Szafora*, *Szarka*, *Tungli* (tinglitungli „ingó-bingó, ide-oda mozgó”), *Ugri*, *Uzsgyi*,

D (13): *Csibe* (2x), *Csúszómászó*, *Hernyó*, *Kacsa* (3x), *Karó*, *Nyúl*, *Nyuszi*, *Sajtkac*, *Szpidi Gonzálesz* (gyors, mint a mesében szereplő hős), *Titti* (sokat mozog, mászik, mint a mesében szereplő mókus).

5. Haj-, szem- és bőrszínre vonatkozók (36):

F (23): *Bagár* (sötét bőrszín alapján), *Bokszos* (2x), *Brazil* (2x), *Cigány* (2x), *Fekete*, *Füstös*, *Indiánlány* (színesre festi szemét), *Kese*, *Néger*, *Ördög* (2x), *Pirák* (piros), *Róka*, *Szőke herceg*, *Szőszke*, *Szurkos*, *Tarka*, *Üszög* (fekete haj- és bőrszín alapján), *Vinétu* (Karl May indián regényhőse alapján), *Vörös*,

D (13): *Bogár*, *Bokszos*, *Csokikrém*, *Doktor Szősz*, *Kékszémű*, *Kis Kese*, *Nutella*, *Szősz* (4x), *Szőszke*, *Veres*.

6. Haj-, bajuszviselethez, szőrzetere vonatkozók (52):

F (30): *Ámor* (szép göndör haja asszociálta a szerelem római istenének nevét), *Andzséla Dévisz* (a színésznőhöz hasonlít hajviselethez), *Bagjas* (boglyas „fésületlen, borzas hajú”), *Bajci Huszár*, *Bajszos* (2x), *Busman* (rendezetlen hajvisélet után, német *Busch* „hajcsomó” + *man* „ember”), *Coffos* (antonim értelemben használatos: kopasz), *Fidél Kasztró* (a kubai elnökhöz hasonlít a szakálla), *Göndör*, *Göndör* (2x), *Hajas*, *Hajas koma*, *Hobó* (a Hobo Blues Band énekese után), *Indián*, *Kecske*, *Kokas*, *Kopasz* (4x), *Lénin* (szakálla után), *Nyali* (zselézett, lenyalt haj alapján), *Szakállas*, *Szőri*, *Szőrme*, *Szőrös* (2x), *Tar*,

D (22): *Betti* (egy TV-sorozat hősnőjére hasonlít a hajviselethez), *Bajusz*, *Barbibaba*, *Birka*, *Coffos Szőrös Gomba*, *Csimpánz*, *Csimpi*, *Fürtike*, *Fürtös*, *Göndör*, *Göndörke*, *Hajasbaba*, *Kakas*, *Kiskefe*, *Kodzsok* (kopasz, mint a filmbeli felügyelő), *Kopasz* (2x), *Soma* (olyan dús, göndör haja van, mint az énekesnőnek), *Stekker*, *Sündisznó*, *Süni*, *Teréz* (hajviselethez egy Teréz nevű filmszereplőre hasonlított).

7. Feltűnő testrészre vonatkozók (85):

F (49): *Bandzsá*, *Busa* (nagy feje van, mint a hálnak), *Bütyi* (bütyök), *Cica* (arc), *Csámpi* (a lába csámpás), *Csöcsös* (2x), *Csillagszemű*, *Csípás*, *Csöcsös*, *Csóri* (2x), *Csücsöri* (száj), *Csurák* (szlk. *čurák* „férfi nemi szerv”), *Dinnye*, *Dzsudi* (majomarcú), *Ferdi* (ferdelábú), *Füles* (3x), *Görbe*, *Hunyori*, *Kaméleon* (nagy szemei

után), *Kécsup* (piros arc után), *Kis Piroska* (arc), *Kóbász* (nagy nemi szerv), *Kofa* (nagy szája van, de nem nagyszájú), *Kókusz*, *Körtefejú*, *Kugli* (kerek arc után), *Malacka* (orr), *Nagycsöcsű*, *Nagyfogú*, *Nagyszemű*, *Nyúl* (fog), *Nyuszó* (fül), *Orosz*, *Pirica* (piros arc), *Piros*, *Piskóta*, *Pislancs*, *Ponty* (nyitott szájjal jár), *Szémés*, *Szémüvegés*, *Tőke*, *Tokmányorú*, *Tulipán*, *Tüzes*, *Vajlingvalagú*,

D (36): *Bagoly*, *Blendamed* (fogkrém márkaneve alapján), *Bögyös*, *Bögyös Maca*, *Csingsung*, *Denevér*, *Fejes*, *Füles* (2x), *Gipszötféjú*, *Harry Potter* (arca hasonlít a filmben szereplő fiúéra), *Kaméleon*, *Kamionfejú*, *Kínai*, *Kókusz*, *Kóreai*, *Nagyfejú* (2x), *Nagyfülű sógor*, *Nagyszájú*, *Napszemüveges*, *Nyúl*, *Nyuszifül*, *Orrszarvú*, *Pápaszem* (2x), *Pápaszemes*, *Pinokkió*, *Pulykatojás*, *Randafej*, *Saso* (szlk. *šaso* „bohóc”, a diák vörös orrára utal), *Stoki* (arca hasonlít a Rex felügyelő című TV-sorozat szereplőjére), *Szúnyog*, *Tódi* (a Gumimaci c. mesében nagy fülei vannak), *Tőke*, *Ugrifüles*.

8. Testi fogyatékosagra, szokatlanságra, betegségre vonatkozók (24):

F (21): *Ávas* (beteges), *Csonka*, *Farán* (sor farán, végén járt mindig, mert sántított), *Kilis* (kelés), *Néma*, *Níma* (2x), *Pújó* (nyomorék), *Pupos*, *Rokkant* (3x), *Rozsdás* (sebes arc miatt), *Sánta* (3x), *Süket*, *Vak* (4x),

D (3): *Ragya*, *Ragyás*, *Ragyaszékóp* (pattanásos arcú).

9. Hangra, hangszínre vonatkozók (8):

F (7): *Görbös* (hangosan köhög), *Morgó*, *Nagyharang*, *Szepesi* (olyan a hangja, mint a bemondónak), *Szuszmák* (szuszogós beszéd), *Taknyos* (rekedten beszél, mintha megfázott volna), *Trezegé* (rezeg, remeg a hangja),

D (1): *Pocik* (vékony hangja van).

10. Beszédhibára, nyelvbontásra, hibásan ejtett szóra vonatkozók (55):

F (51): *Bécsó* (lecsó), *Birke* (birka), *Bobor* (bor, dadog), *Büdü* (büdös), *Cici* (akadozva beszélt), *Cserke* (szomszédjukat Ernőnek hívták, akit mindenki Erkének becézett, csak a névvisező ejtette gyerekkorában Cserkének), *Csócsi* (Józsi), *Csomcsid* (szomszéd), *Csuccsom* (cuccom), *Csursil* (Churchil nevét így ejtette), *Dajos* (Lajos), *Dalac* (malac), *Datya* (2x, gatya), *Dorjú* (borjú), *Dráscsusza* (daráscsusza), *Drokány* (dolmány), *Feri Feri* (hadar), *Föci* (foci), *Göcse* (öccse), *Hekula Hekulorum* (latin *saecula saeculorum* „mindörökkön örökké”), *Hestyók* (Hess tyúkl), *Horé* (more), *Idudú* (Ilona), *Ikke* (Irén), *Itóti* (Józsi), *Jacsó* (János), *Japos* (lapos), *Jégom* (jégen), *Jódika* (Józsika), *Jotok* (jutok), *Kakakarsika* (dadog), *Kupacs* (kupac), *Lacsi* (Laci), *Makka* (macska), *Píka* (béka), *Potypal* (futball), *Pipacs* (pipacs), *Puttyi* (krumpli), *Sudri* (selypített), *Tatas* (kakas), *Tofola* (kofola), *Tolás* (tojás), *Tölötölö* (hadar), *Totor* (motor), *Tuna* (Duna), *Tyárgabogjáttyúk* (sárgabográcsatyúk), *Tyátyurepetyű* (száz hússzal repesztettünk), *Tyopla* (selypített), *Tyűgér* (süger), *Tyutyurtya* (kukorica),

D (4): *Miszifiam* (Misi fiam), *Pösze*, *Sziszzi*, *Tutika*.

11. Ruházatra, öltözködésre vonatkozók (22):

F (16): *Cipős*, *Csecse*, *Csücsös* (csücsös sapkát hordott), *Dindi* (dirndli „puffos ujjú, bő szoknyájú, kis köténnyel viselt női nyári ruha”), *Fagyí* (melegen öltöz-

ködött), *Gatyás, Jampi* (bőszárú nadrágban járt), *Kevin* (focimezén volt ráírva), *Köcöle* (kabátféle), *Puccom* (puccos „ki volt öltözve”), *Sapka, Sërif* (kalapot hordott), *Suba, Szandi* (szandál), *Szatyí* (szatyor), *Tarisznya*,

D (6): *Digimon* (ez a felirat volt a pólóján), *Kán* (egy olyan sapkát hordott, melyen a Kán felirat állt), *Katona, Kevin* (egy pólójára ez volt ráírva), *Kommandós, Szandokán* (ez a felirat volt a trikóján).

12. Gondozatlan, elhanyagolt külsőre vonatkozók (5):

F (3): *Csimbóke, Pilisz* (penész), *Szutykos*,

D (2): *Szakaadt harisnyás, Szenny*.

13. Valakire való külső hasonlóságra vonatkozók (6):

F (5): *Jézus, Jézus Krisztus, Klapka* (Klapka György tábornok után), *Mátyás király, Torgyán mérnök úr* (hasonlít a politikusra),

D (1): *Fridi* (ha felveszi a szemüveget, hasonlít Friderikusz Sándorra).

1. táblázat Négy szlovákiai magyar település testi tulajdonságra utaló ragadványneveinek megoszlása a felnőttek és diákok körében

Testi tulajdonságra utaló ragadványnevek	felnőttek	diákok	összesen
1. Szépségre, csúnyaságra vonatkozók	9	14	23
2. Testalkatra, termetre vonatkozók	89	79	168
3. Testi erőre, illetve gyengeségre vonatkozók	4	6	10
4. Testtartásra, mozgásra, járásmódra vonatkozók	20	13	33
5. Haj-, szem- és bőrszínre vonatkozók	23	13	36
6. Haj-, bajuszviselethez, szőrzethez vonatkozók	30	22	52
7. Feltűnő testrészre vonatkozók	49	36	85
8. Testi fogyatékoságra, szokatlanságra, betegségre vonatkozók	21	3	24
9. Hangra, hangszínre vonatkozók	7	1	8
10. Beszédhibára, nyelvbotlásra, hibásan ejtett szóra vonatkozók	51	4	55
11. Ruházatra, öltözködésre vonatkozók	16	6	22
12. Gondozatlan, elhanyagolt külsőre vonatkozók	3	2	5
13. Valakire való külső hasonlóságra vonatkozók	5	1	6
	327	200	527

Az expresszív ragadványnevek egy részének létrejötte a szavak átvitt, képes értelemben való használatával magyarázható. A szóképek közül a hasonlóságon alapuló névátvitel, a metafora, gyakran jelenik meg a ragadványnevényanyagban a hangulateltetés szemantikai eszközeként. A fogalomkörökből jellemzőek az állatnevekre utaló ragadványnevek. A névadási indítékok közül a testi tulajdonságra utaló ragadványnevek csoportjában jelennek meg a legnagyobb számban: alacsony–magas termet (*Kistyúk, Pocik, Tetű, Tücsök, Gúnár*), sovány–kövér testalkat (*Hérnyó, Kukac, Szűnyog, Mackó, Víziló*), mozgás (*Csiga, Kutya, Motoregér, Szarka*), haj-, bajuszvisélet (*Kecske, Kokas*), feltűnő testrész – *Busa* (fej), *Cica* (arc), *Kaméleon* (szem), *Malacka* (orr), *Nyúl* (fog), *Nyuszó* (fül), *Ponty* (száj). Metaforák származhatnak a növényvilágból, melyek utalhatnak sovány testalkatra (*Béngé* „kis szőlőfűrt”, *Csádé* „vizenyős helyen termő fűféle”), fejformára (*Dinnye, Kókusz, Körtefeje*). A tárgynévből származó ragadványnév utalhat alacsony termetre (*Gyugó* „dugó”), sovány (*Cérna, Gyufa, Madzag*) vagy kövér testalkatra (*Démó* „demizson”, *Dugó*), testi erőre (*Panel*), kerek arcra (*Kugli* „a tekegolyóra hasonlít”). Ételnevekből származnak a kövér testalkatra (*Gombóc, Hattozás, Hurka, Husi, Knédli, Kocsonya, Sunka*), kerek arcra (*Piskóta*) vonatkozó ragadványnevek. A nép vagy néprész jelentésű szavak szintén állhatnak névmetaforaként, melyek vonatkozhatnak haj-, szem- és bőrszínre (*Brazíl, Cigány, Indiánlány, Néger*), hajviselethez (*Indián*). A metonimikus ragadványnevek érintkezésen alapuló névátvitel útján keletkeznek. A tárgyak megnevezései ragadványnévként utalhatnak alacsony termetre (*Sujok* „valaminek a földbe verésére, zúzására használt nyeles bunkó”), jellegzetes ruházatra, öltözködésre (*Cipős, Dindi, Gatyás, Köcöle, Sapka, Suba, Szandi* „szandál”, *Tarisznya*). A ragadványnév alapjául szolgáló szó antonim értelemben is használatos lehet. Kopasz egyénre használják a *Coffos* ragadványnevet.

A ragadványnevek elsősorban az élőnyelvben, mégpedig a területi nyelvváltozatban, a nép ajkán élnek, és ezért a nyelvjárásban használatos tájszavak ragadványnévvé válhatnak. A tájszavakból alakult ragadványnevek testi tulajdonságra is utalhatnak. A ragadványnevekben elsősorban a nyelvjárással egyező hangtani jelenségek jelennek meg. Az alaki tájszóból származó ragadványnevekben nagy megterheltségű az *é* fonéma (pl. *Démó, Hégys, Hetyke, Mэгész, Öreg Gulivér, Szэмész*). A zárt *i*-zés a *Nima, Szásszorszíp*, a zárt *o*-zás a *Kokas*, a zárt *u*-zás a *Sunka* ragadványnévben figyelhető meg. A labiális *ö/ő*-zés jelenik meg a *Pöbő* (< pehely), rövidmagánhangzós tendencia a *Pupos* névben. A valódi tájszavak ritkábban állnak kutatópontjaimon ragadványnévi funkcióban. Az alacsony termetű egyének megnevezésére különböző szinonim tájszókat használnak a falubeliek – *Böcök, Csüttüng, Günyű, Pinygyúr*. Sovány testalkatú személyre vonatkoznak a *Csádé, Béngé* ragadványnevek (*béngé* „kis szőlőfűrt”). Az utóbbi nevek antonimája a kövért jelentő *Bábi. Csücsöri Géza* csucsorodott szája miatt

érdemelte ki a nevét. A viselt ruhára vonatkozik a *Csücsös* (sapka), *Dindi*, *Köcöle* név. Elhanyagolt külsejű személyre utalnak a *Csimbók*, *Pilis* ragadványnevek. *Pújó* nyomorék volta miatt kapta nevét.

A magyar–szlovák kétnyelvű környezetből adódóan a névanyagban kontaktusjelenségek is megfigyelhetők. A szlovák nyelvből származó ragadványnevek nagy része szlovák kölcsönszóból, illetve annak módosított, elferdített változatából keletkezett. Testalkatra, termetre vonatkozik a *Csinka* (szlk. *činka* „súlyzó”, izmos), *Spekacski* (szlk. *špekáčik* „krinolin”, kövér), *Sunka* (2x, szlk. *šunka* „sonka”), *Ticsinki* (szlk. *tyčinky* „ropi”, sovány) ragadványnév. A csúnya kinézet motiválta az *Opica* (szlk. *opica* „majom”) név létrejöttét. A névviselő vörös orrára utal a *Saso* (szlk. *šas* „bohóc”) ragadványnév. Férfiasságáról szerezte ragadványnevét *Csurák* (szlk. *čurák* „férfi nemi szerv”). A lexikális kölcsönszavakon kívül alaki kölcsönszavak is ragadványnévvé váltak. A *Kecsap* (szlk. *kečup* „kecsöp”) a névviselő piros arcára utal.

Szlovákiában az egyes települések lakosait testi tulajdonságra utaló, illetve testrész nevét tartalmazó személynévvel is azonosíthatják a környékbeli települések lakói. Az egyes települések lakosságának azonosítására használatos kollektív személynévet *közösségi ragadványnév*nek nevezem (a szakirodalomban ez idáig elsősorban a falucsúfoló terminus használatos). A népi magyarázat szerint a magas termetükből adódóan kapták a metaforikus *Létrások* ragadványnevet Baka község lakosai. Almágy lakosait *Piroszeműeknek* hívják. Az 1980-as években a falusiak nyúltenyésztéssel foglalkoztak, szinte minden család tenyésztette azokat. A fehér szőrű nyulaknak piros szemük volt, és ez az elnevezés ráragadt a lakosokra is. Azóta, ha a falusiakról fénykép készül és azon – a kameratechnika és a fényvisszaverődések miatt – piros szemük lesz, mindig azzal magyarázzák, hogy nem csoda, hiszen almágyiak. A jókai férfiaknak állítólag jellegzetesen kidomborodik az ádámcsutkája, ezért kapták a falubeliek az *Ádámcsutkások* nevet. Az egyes közösségi ragadványnevek keletkezését eltérően magyarázhatják az adatközlők. Nyárasd lakosait *Hosszúkezekűeknek* nevezik. A szájhagyomány szerint a múltban a nyárasdiak között elég sok volt a tolvaj. Egy másik népi magyarázat alapján a nyárasdiak sokat dolgoznak, kerteszkednek, s a munka során úgymond „megnyúlik a kezük”. Búcs község lakói azért szereztek a *Vastagnyakúak* ragadványnevet, mert többségük református hitvallású. Egyes közösségi ragadványnevek névasszociációs indítékúak lehetnek. Medve település lakosait *Szöröstalpúaknak* hívják. A falubeliek azt beszélik, hogy régen mikor kiöntött a Duna és az emberek csónakokban éltek, egyszer megláttak egy medvét úszni és utána mentek, hátha elvezeti őket a szárazföldre. Így is lett és azt a helyet, ahol letelepedtek, elnevezték Medve falunak. A falu neve (Medve) a medve szőrös talpát asszociálta, s így született a *Szöröstalpúak*

elnevezés. A rudnai lakosokra használatos *Sárgahasúak* ragadványnév arra utal, hogy a falubeliek a vaskőbányában dolgoztak, és a sok csillogtatás nyomán a ruhájuk a hasuk táján a vasércről, a rozsdától megsárgult.

Minden tulajdonnévnek van „teste”. A *névtest* terminus a *névalak* szinonimájaként használatos. Az egyén testi tulajdonsága a személynévadás ősi motiváló tényezője. A régi személynévek, valamint a család- és ragadványnevek egy része testi tulajdonságok alapján keletkezett. A jelölő és a jelölt közötti viszony ikonikus. A személynév keletkezésekor a név (jelölő, signifiant) és az elnevezett (jelölt, signifié) között szoros összefüggés volt, a név jellemezte a viselőjét.

Irodalom

- Bachát László 1972. A testi tulajdonságra utaló ragadványnevek az iskolában. 299–307. In: *Nyíregyházi Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei* 4. Nyíregyháza.
- Balázs Margit 2001. *Haza Bölcsé, a Bolond Gróf és a többiek. Ragadványnevek történelmünkben.* Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- Bauko János 2005. Beszélő ragadványnevek a magyar népmesékben. *Névtani Értesítő* 27. 102–110.
- Bauko János 2009. *Ragadványnév-vizsgálatok kétnyelvű környezetben.* Konstantin Filozófus Egyetem – Magyar Nyelvtudományi Társaság, Nyitra – Budapest.
- Bauko János 2011. Cigány kisebbségi önkormányzati jelöltek ragadványnevei. 15–21. In: Kozmács István – Vančóné Kremmer Ildikó (szerk.): *A csitári hegység alatt. Írások Sándor Anna tiszteletére.* Arany A. László Polgári Társulás – Konstantin Filozófus Egyetem, Nyitra.
- Bauko János [megjelenés alatt]. *Közösségi ragadványnevek használata a szlovákiai magyarok körében.* 17. Előnyelvi Konferencia, Szeged.
- B. Gergely Piroška 1977. *A kalotaszegi magyar ragadványnevek rendszere.* Kriterion Könyvkiadó, Bukarest.
- Bíró Ferenc 2001. A metafora szerepe a testi tulajdonságra utaló diáknevek alkotásában. 34–44. In: Kemény Gábor (szerk.): *A metafora grammatikája és stilsztikája.* Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- Farkas Tamás szerk. 2009. *Régi magyar családnevek névvégműtató szótára. XIV–XVII. század.* ELTE Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet – Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest.
- Fehértői Katalin 2004. *Árpád-kori személynévtár (1000–1301).* Akadémiai Kiadó, Budapest.
- F. Lánosz Éva 2011. A tulajdonságra utaló családnevek kognitív nyelvészeti megközelítésben. *Névtani Értesítő* 33. 29–38.
- Hajdú Mihály 2003. *Általános és magyar névtan.* Osiris Kiadó, Budapest.
- Hajdú Mihály 2010. *Családnevek enciklopédiája. Leggyakoribb mai családneveink.* Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- Kázmér Miklós 1993. *Régi magyar családnevek szótára. XIV–XVII. század.* Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest.
- Kertész Manó 1902. A magyar gúnynevekről. *Magyar Nyelvőr* 31. 243–250.

- N. Fodor János 2010. *A Felső-Tisza-vidék késő középkori személyneveinek szótára (1401–1526)*. (Magyar Névtani Értekezések 3.) Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest.
- Ördög Ferenc 1973. *Személynévviszálátok Göcsej és Hetés területén*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Pais Dezső 1921–1922. Régi személyneveink jelentéstana. *Magyar Nyelv* 17. 158–163; 18. 26–34, 93–100.
- Slíz Mariann 2011. *Anjou-kori személynévtár (1301–1342)*. Históriaantik Könyvesház Kiadó, Budapest.

Büky László

Testrészek kontingenciái és értékállapotaik Füst Milán költői nyelvében

1. Az emberi test élettanilag is, jelképesen is fontos része a szív. A *szív* főnév Füst Milán költői nyelvében – a versek számához képest – meglehetősen nagy számban (131 adata van mintegy százhatvan versben) és számos jelentésben fordul elő. A szó fontos része a költő képalkotási rendszerének, a költő lírájában ábrázolt tárgyiasságok megjelenítésének, amely megjelenítés(ek) a költői világ értékállapotait (is) közli(k) az olvasóval (lásd Büky 1989: 31–74, 211–213).

A szövegkörnyezetben a *szív* főnév, amely a költő szóképalkotási rendszerének többnyire metaforaként vagy metonímiaként része (lásd Büky 1989: 90–93), értékállapot szerint az ÉRTÉK képviselője, amint számos jelzője mutatja: *apró, áradózó, bízó, dalos, ellágyuló, érzékenyke, finom, hű, ifjabb, jó, kipróbált, könnyű* (3x), *lankadó, meleg, régi* (2x), *telj, vágó*. Az ÉRTÉKTELENSÉG minősítését hordozzák a *szív* következő kontingenciái: *ajuldozó, béna, elbágyadt, elfáradt* (3x), *elnehezült, fájó, megtört, néma, nyüves, öreg, remegő, reszkető, sáros, sebes, szenvedő, szomorú, tört* (2x). Figyelemre méltó: a kétféle értékállapot egyenlő számban fordul elő. A *szív* főnév jelzői a lehangoltság, a spleen, illetőleg a mindebből való érzelmi fölszabadulás hordozói. Ez a jelzőhalmaz és más együttelfordulások a költői én lelkiállapotának és érzelmekről alkotott nézeteit segítenek megérteni implicit információként. A *szív* főnév mint az értékek hordozója és mint az érzékenység megjelenítője más költőknél is gyakori (Ady, Juhász Gyula, Radnóti).

Füst Milán verseinek egy részét többször átírta, némelyik pedig csupán naplóból (FTn. I–II.) ismeretes. Némileg meglepő az emberi testet és testrészeket jelentő szavak viszonylagosan nagy száma, és még inkább méltó a figyelemre, hogy e szavak szemantikai mezeje csaknem lefedi a testet mint olyat: *agy, ágyék, ajak, áll* (fn), *állkapocs, arc, bőr, csont, fül, fej, fog, fül, has, homlok, kar, kéz, láb, lábujjhegy, mell* („mellkas”, „emlő”), *nyak, nyelv, száj, szív* (fn), *szem, talp, test, tüdő, törzs, ujj, váll, velő*. – Egyszer meghatározhatatlan jelentésű körülírásban is fordul elő testrész: „S amíg sok rémeset hadart [a démon], mit rég tudok, | Oly testrészt mutatta, mely már ki sem mondható [...] (A részeg kalmár – Ny. 1911: I. 175).

A testrésznevek (továbbá a rokonságnevek, a színnevek, a csillagnevek stb.) a Jost Triertől származó mezőelméleti kutatás kedvelt vizsgálati anyaga, Trier